

LÁSZLÓ SZABOLCS

MANIERISTA SZTORIZGATÁS

Dés Mihály: *Pesti barokk**Hogy itt szerettünk nőket: hihetetlen.*

PETRI GYÖRGY

■ „Igen ám, de hogy jussunk el a csóktól az ágyig?” – türelmetlenkedik Koszta János a *Pesti barokk* című regény nyitójelenetében (23.), amikor a hetek óta ostromolt lány egyszerűen besétál a hálószobájába. Hiába fordul a szerelmet és testiséget évezredek óta feldolgozó hagyományhoz, mert „a szépirodalomban ez egyszerűen nem téma”, ezért feladatul tűzi ki magának, hogy minél nagyobb részletességgel és találékonysággal mutassa be a szellemi küldetesként űzött csajozás csínját-bínját, fenomenológiáját és anatómiáját.

Első felütésben tehát a könyv úgy hat, mint a Kádár-rendszer kontextusába helyezett, hiperszexualizált, vallomásos pikareszk regény, amelyet leginkább a *Casanova emlékiratai* és a *Kalifornia* című tévésorozat rokonságába helyeznék. Amint ebből sejteni lehet, a főhős megrögzött, szenvedélyes, de irodalmi elődjétől eltérően csak időnként sikeres nőcsábász, aki a gulyáskommunizmus kilátástalanságát és unalmát a szexhez vezető számtalan út felderítésével próbálja feloldani, feledni. De amellett, hogy mindig *azon* jár az esze, a narrátor szinte antropológiai élményként számol be a csábítás „pupilla-táncáról”, és a „megérzéseknek, félmozdulatoknak, tekinteteknek néma párbeszédéről”, minduntalan sejtetve, hogy az utazás a lényeg és nem a megérkezés. Bevállalt öniróniával, nőügyekben János számára az anakronisztikus Szindbád az abszolút példakép, és egy részben krúdys technikát utánözva egymásba ágyazott történeteken keresztül követjük a főhóst az egyik különös szerelmi/nemi kapcsolatból a másikba. Ennek a nomád és hedonista életmódnak a létjogosultsága és fenntarthatósága kérdőjele-

ződik meg, amikor a komolytalan Koszta János gyógyíthatatlanul belehabarodik Évi-be, egy tizenhét éves, Lolita-szerű lányba. Az új rögeszme – vagyis a lány érzelmi/testi birtoklása – és a korábbi kötetlen szexuális kalandozások között feloldhatatlan ellentét keletkezik, ami fokozatosan idegösszeroppanáshoz vezet, megteremtve a visszatekintő, önelemző beszédhelyzet situációját a hidegkúti sanatóriumban neurozísát szöveggé változtató narrátor formájában.

Amint a könyv további rétegei kezdenek kibontakozni, egyértelművé válik, hogy – noha a krízist és az összeomlást az Évi-ügy robbantotta ki – a szerelmi és szexuális történetfűzér csupán vázként, ürügyként szolgál egy általánosabb egzisztenciális csőd bemutatásához. Koszta János arra a következtetésre jut, hogy csak a sanatóriumban tud létezni, és a világból való kudarcos kivonulás elkerülhetetlenségét csakis a magánéleteket behálózó Kádár-rendszer bemutatása és szétírása révén tudja megértetni. Így válik az összetéveszthetetlen háttérszint, hangulatot, alapanyagot, situációt, szereplőket és nyelvet adó gulyáskommunizmus reprezentációja a könyv igazi témájává. A szövegben összefonódó történetek, anekdoták és viccek megpróbálnak tablószerű korrajzot adni a nyolcvanas évek Budapestjéről (pontosabban az ominózus 1984-es évről), különösen a főhős által bensőségesen ismert pezsgő underground művészi szubkultúrájáról és a körvonalazódó demokratikus ellenzék köeiről. Ehhez társul az Amerikába való emigrálás vagy inkább menekülés állandóan visszatérő kérdése és az ezt megakadályozó belügyminisztériumi elvtársnak az ügynöki beszerzésre irányuló zaklatásai.

Hanem a korban domináló ifjúsági, művészi divatok és a nagyban zajló értelmiségi viták illusztrálása korántsem dicsőítő vagy kritikamentes, ugyanis Koszta János alkati-
lag irtózik minden komolyságot, esetleg energiát igénylő közösségi létformától, és ezért a bemutatásoknak a szarkazmus és cinizmus az alaptónusa. Az alternatív és ellenzéki körök perifériáján, lektorálásból és műfordításból éldegélő főhős ismételtén kifigurázza a pesti „művészkamuzságot” meg a vele járó attitűdöket és pózokat. Külön undorral írja le az „alternatív barbárok-
nak”, „underground sáskahadnak” titulált punk-szabadcsapatokat, akik rendszeresen beözönlenek a házibulikra, felzabálnak és megisznak mindent, majd átveszik a zene fölötti irányítást. A temérdek humoros jele-
net közül talán az egyik legjobb, amikor Koszta bemutatja, amint a „progresszív magyar értelmiség” képviselői – lázadási igény-
nyel, természetesen – beállnak a tarajosok csürdögölő táncmutatványába, és önfelel-
tlen igrabugrálnak a punkzenére.

A rendszer elleni mozgalmak és eszme-
futtatások sem vonzzák a főhőst. Apolitikus magatartása úgy kezdődött, hogy kamaszko-
rában legjobb barátjával felesküdték Koszto-
lányi Senecájára, hogy nem foglalkoznak so-
ha politikával meg „hivatásszerű konspirá-
lásokkal”, és ehhez viszonyítva, amikor ez a
barát később „belebonyolódik egy kicsit az
ellenzékiségbe”, Koszta árulásként éli meg,
mert számára elfogadhatatlan egy absztrakt
ügyre feltenni az életet, és „akarattuk ellené-
re befolyásolni a gulyáskommunizmus ib-
rikjéből elégedetlen lefetyelő honfitársakat”.
(127.) Mindvégig szkeptikus az ellenzékiek
szervezkedéseivel szemben, és a kialakuló-
félben levő hős- és áldozatmitoszok kapcsán
jegyz meg, hogy „Pártunk és Kormányunk
mindig ügyel arra, hogy az ellenzékieknek
ne essék komolyabb bántódása”. (198.)
Koszta magatartása ilyen értelemben ki-
mondottan nemzedékellenes, illúziótlan, és
következetesen individualista, ami értele-
szerűen vezetett volna a rég tervezgetett
disszidálásához, majd a ténylegesen bekövet-
kezett szanatóriumi kivonuláshoz.

Következésképpen a könyv kapcsán fel-
merült legfontosabb kérdések (és aggályok)
a késő Kádár-kor ábrázolását érintik, pon-
tosabban azt, hogy a regény milyen mérték-
ben és minőségben tudja képviselni az adott
korszak életérzését, atmoszféráját, alakjait,
eseményeit. Az ilyen kérdések természet-
szerűleg egy kulcsregény koncepció szán-
dékát és a tanúsokodás felelőségét ruházzák

a szerzőre. Megjegyzendő, hogy nagyon
problematicus a konkrét irodalmi művek vi-
szonyítása a számukra kijelölt irodalom- és
esztétörténeti pozícióhoz, amint ezt az
állandóan várt, többször is megnevezett, de
soha meg nem határozott „Nagy Amerikai
Regény” példája is mutatja. Nehéz egy mű-
nek egy kívülről előre megfogalmazott sze-
repet eljátszania, még akkor is, ha esetleg
ezzel a céllal írták.

A *Pesti barokk* egyidejűleg tagadja és
hirdeti is magáról, hogy a „nyolcvanas
évek” regénye szeretne lenni. A felépített
fikciós világ kontextusában alapvetően ta-
gadja a narrátori szándék révén, aki érzelmi
és egzisztenciális csődjét igyekszik egy
zűrös szerelmi kapcsolaton keresztül bemu-
tatni, és „kikérné magának, hogy a könyve
egy kor vagy nemzedék *tiikre* legyen”. (573.)
De a könyv mellé társított fülszöveg és
promóciós diskurzus viszont deklaráltan ge-
nerációs regényként határozza meg, és cél-
szerűen támaszkodik a zárófejezetben meg-
jelenő baráti vallomásra, mely úgy értékeli,
hogy „Janó könyve rehabilitál minket, a kí-
vülállókat”, és biztosítja, hogy „az a világ,
az az értékrend, azok a hevülések, tévelygések,
amiknek ma már nyoma sincsen, nem vesz-
tek el teljesen”. (Uo.) Kérdés persze az is,
hogy ki és miféleképpen határozhatja meg,
milyen is legyen a „nyolcvanas évek” regé-
nye, s melyik az a mű, amely hűségesnek bi-
zonyul ehhez a korhoz. Mert korántsem egy-
értelmű, hogy mi alapján dől majd el, me-
lyik könyv tud egy nemzedéket képviselni
és ezáltal esetleg kultikussá válni. Azt sem
lehetne állítani például, hogy minőségi
szempontok játszanak itt a főszerepet, hi-
szen Jack Kerouac *Úton* című könyve sem
kimondottan esztétikai okokból vált egy ge-
neráció képviselőjévé, szinonimájává, ha-
nem inkább azért, mert addig ismeretlen s
azóta felejthetetlen életérzést írt meg. És fő-
leg hogy így lett befogadva, vagyis *non est
volentis*: nem a szerző és nem is a kritikusok
döntenek efelől, hanem az olvasók tábora.
Így hát abban talán meg lehet egyezni, hogy
Dés Mihálynak a számtalan házibulit, híres
pesti szórakozóhelyet és jellegzetes korabeli
figurát felvonultató alkotása elvileg pályáz-
hat ilyen címre.

A könyvvel kapcsolatban igazi, meg-
alapozott kritikát tehát nem egy bizonyos
szerep szempontjából érdemes megfogal-
mazni, hanem inkább a felmerülő formai
és szerkezeti problémák miatt, mert ezek
sokkal zavaróbbak. A regény kivételes mű-
faji gazdagságot tár elénk, hiszen a már

említett számtalan történetet és érdekes mellékszereplőt elbeszélői formák tömkelegével ábrázolja: emlékirattal, naplóval, kihallgatási jegyzőkönyvvel, filmnovellával, lektori jelentéssel, klinikai esztanplóval, drámarészlettel, levélsorozattal stb. Mindehhez társul a magyar és világirodalmat felhasználó utalások, rájátszások, átírások, szójátékok és sikerült vagy reménytelenül lapos szellemességek végtelen halmaza, ami összességében arra enged következtetni, hogy a regény Laurence Sterne és Esterházy Péter műveinek a társaságába vágyik. De a kétségkívül bámulatra méltó stílus és formai bravúr dacára ez a hatalmas, nehézkes szöveggyűjtemény leginkább az írói önfegyelem és a szerkesztői szigor hiányáról árulkodik (keserű ironia talán: szerkesztő ne írjon regényt?).

Ezen a ponton az empatikusabb olvasó számára körvonalazódik egy másik, be nem vallott szerzői szándék: az első könyves író igyekezete, hogy minden valaha megfogant, félkész ötletét, jegyzetét, eszmeifuttatását vagy csinos rímjét bármilyen áron belegyömöszölje a készülő, dagadó műbe. A formai sziporkázással és a szűnni nem akaró sztorizgatóssal nem lenne gond (részenként ezek adják a könyv igazi értékét és érdekességét), de sajnos ezeket minduntalan posztmodernkedő önreflexiók keretezik, amelyek az elcsépelet Otlík-paradigma szerint az elbeszélés nehézségeiről okoskodnak és panaszkodnak, miközben a könyvben sorjázó történetek klasszikus, lineáris és mindentudó prezentálásában fikarcnyi nyelvfilozófiai vagy reprezentációs problémát sem találni. A metafikciós elmélkedésekhez művészi értelemben nem társul komoly prózai teljesítmény és/vagy eredeti nyelvi kísérlet, mint például Esterháznál vagy Garaczinál. Hovatovább minden narrátori vagy szerkezeti fogás el van magyarázva, az olvasó szájába van rágva, és

így a posztmodern igyekezet unalmassá válik, mert nem kihívás a befogadónak, hanem a kifáradt, elkésett, kongó modorosság jele. Az alkotás és szerkesztés feladatai elől az öndekonstrukció, a „preventív védekezés” paravánja mögé bújni nemcsak hogy a legolcsóbb megoldás, ahogy Jánossy Lajos írja remek kritikájában (Jánossy Lajos: *Az élet más-hol van*. Elérhető: <http://www.litera.hu/hirek/az-elet-mashol-van>), hanem abszolút *unfair* magatartás egy elvileg komoly szerepre szánt mű felépítésével és az olvasó pénzével/idejével szemben.

Az így értelmezett *anything goes*-logika, a műfaji eklekticizmus és a fejetlen mellérendelések sorozata azt eredményezi, hogy nincs igazi, komolyan vehető, átélhető tétje vagy súlya a könyvnek, s inkább tetszik manierista próbálkozásnak, mintsem barokk mesterműnek. A sok élvezetes epizód és műfajrészlet mellett az egyedüli cselekvést, nehézséget, szenvedést vagy érzelmet indító ügy a narrátornak az Évivel való ellentmondásos kapcsolatából származik, ez pedig lényegét tekintve – öszintén szólva – egy érzélgős-kamaszos, misztériummentes huza-vona, ami közönségességével veszti el érdeklődésünket (ellentétben például a Bartis Attila *Nyugalom* című könyvében kibontakozó szenvedélyes viszonytal). A könyv kudarcra tehát főleg abban nyilvánul meg, hogy nem sikerül emlékezetes, egyedi hangon és erőteljes, művészi módon érzékeltetni az utószóban önmaga számára megfogalmazott szentenciát, miszerint „nem volt egy nemzedék a földön, amelyik olyan jól érezte magát rosszul, mint mi”. (566.) Ám mindezek ellenére, a regény részelemeinek gazdagságát tekintve élvezetes múltbeli utazást biztosít a türelmesebb olvasóknak, ezért tán kijelenthetem, hogy a *Pesti barokk* még mindig az egyik legjobb elrontott könyv, amit az utóbbi években olvastam.

A SZÉKELYSÉG TÖRTÉNETE

Kézikönyv és tankönyv az általános iskolák VI. és VII. osztályai (valamint minden érdeklődő) számára

■ „vannak vidékek gyönyörű / tájak ahol a keserű / számban édessé ízesül / vannak vidékek legbelül...” A többszerzős könyv alkotói ezzel a Kányádi Sándortól kölcsönzött idézettel indítják munkájukat. Félreérthetetlen jelzéseként annak, hogy a költői vallo-mást magukénak vallják, a vállalt feladat megoldásának keresése közben támadt gondolataik lelkük legbelsejéből fakadtak. A szépirodalmi példák persze nem változtathatják meg a kötet jellegét: a székelység történetét összefoglaló opcionális tankönyvet tartunk a kezünkben. Ebben a kategóriában a legelsőt, amely előtt rugalmas tantárgyi keret nyitott zöld utat, kiadását pedig székelyföldi önkormányzati fórumok kezdeményezték. A szerzői gárda fele-fele részben kutatókból, illetve a helytörténelemben otthonosan mozgó tanárokból verbúváldott. Valamennyien a székely múlt alapos ismerői, az oktató nevelés hiteles szakemberei. Úttörő munkájukat köszönet illeti. Igyekeztek gyümölcsének ott a helye minden székely család könyvespolcán.

A tájegység magyar honfoglalás és székely letelepedés előtti történetének összefoglalása régészeti megközelítést kívánt. A szerzők (Sófalvi András, Sztáncsuj Sándor József) dicséretére válik, ahogyan a rendelkezésükre bocsátott szűk terjedelemmel gazdálkodtak: ragaszkodtak a korszakok szerinti arányos elosztáshoz. Az őskori Erőd kultúrájának juttatott kiemelt hely indokolt, hiszen a névadó település száz évvel ezelőtti felfedezése irányította a szaktudomány érdeklődését a Székelyföld felé. Az írott forrásokból ismert népszerűsége közül a skítákról világos képet kap a tanuló, ám a kelták és dákok bemutatása az általános tájékoztatás szintjén marad. Az utóbbi fél évszázadban talán egyetlen hazai tankönyv sem bánt olyan bőkezűen – és tárgyilagosan! – a népvándorlás korával, mint azt jelen esetben örömmel konstatáljuk. Áll ez mindenekelőtt a gótokra; korábbi ismert régészeti hagyatékok közelmúltban történt átértékelése és

gyarapítása épp a székelyföldi archeológusok érdeme. Kár, hogy elmaradt egy háromszéki szláv lelet bemutatása: igazolása volna az ottani helynevek eredetével kapcsolatos állításnak.

A székelység eredetét mindmáig sűrű homály övezi. Érthető hát, hogy a könyv szerkesztői ennél a leckénél engedményt tettek, a szegényes történelmi tényanyag ellenében, a mondai hagyomány javára. Kívánatos volt hát, hogy a szerző (egyben a könyv főszerkesztője, Hermann Gusztáv Mihály) egyértelműen leszögezze: a hun származás elméletét, „a máig élő hagyomány” ellenére, „a történészek túlnyomó többsége elveti”. A számba vehető tudományos álláspontok (bolgár-török, illetve magyar eredet) tömör bemutatását nyelvész, régész, történész szakemberek hiteles véleményének pártatlan felsorakoztatása követi: döntsön a tanárember és „minden érdeklődő” a maga megítélése szerint. Azért a nagyon sikamlós területeken nem hagyja teljesen magára az avatatlan olvasót, és a nosztalgikus ábrándozók tájékoztatására közli: az ún. csiki székely krónika „hamisságához nem fér kétség”. Az érdeklődők szélesebb körében minden bizonytalansággal fogadott mértékben tárgyalja a szerző a székely-magyar rovásírás eredetét. Térkép szemlélteti a rovásírásos emlékek székelyföldi elterjedését, táblázatok ismertetik az egykor használt, illetve a ma második reneszánszát élő rovásírás jeleit, mintegy tudatosítva, hogy továbbadásra érdemes kulturális örökségünk részét képezik. Jó lett volna utalni arra, hogy emlékeink többsége távol áll a megnyugtató megfajtástól.

Beszédesek a székelyek erdélyi letelepedésének szakaszait ábrázoló térképek. Talán hasznos volna egyesítésük, illetve felcserélésük a Magyarország egész területét feltüntető térképpel, mert így mód nyílna a királyság határainak biztosításában bekövetkezett székely szerepcseré szemléltetésére. Hiszen a főszerző (Kádár Gyula) utal

korábbi, a nyugati gyepű védelmét ellátó, feltételezett szálláshelyeikre, egy későbbi lecke pedig megemlíti e szerepkörben vállalt első fellépéseiket (Olšava és Lajta menti csaták).

A székely önkormányzat rendszerének ismertetésénél szélesebb kitekintést szolgáló, sarkalatos elvi megállapítás vezet be: „A magyar királyság területén több hasonló módon szervezett autonóm közösség létezett.” (Eljut-e a félreérthetetlen üzenet a címzetthez: a román kormányzat struccpolitikusaikhoz? – szerző Hermann G. M.) Kézenfekvő volt, hogy jelzésszerű felsorolásukat az újkorig fennmaradt, szomszédos erdélyi szász önzagazgatás részletesebb bemutatása kövesse. A többszínű térképpel kísért szöveg világos áttekintést ad az egyes székely székek földrajzi helyzetéről, majd megismertet az önkormányzat választott tisztségviselőivel (hadnagy, kapitány, székbíró), a testületek (fellebbviteli bíróság), illetve a falu-, szék- és nemzetgyűlés hatáskörével. Nem mulasztja el a központi hatalom ellenőrző szerepét, az országos törvények, érdekek érvényesülését garantáló kinevezett méltóságok (királybíró, székely ispán) felemlítését. A székelyföldi közigazgatás az önkormányzat és a központi akarat egymást kiegészítő, egyidejűleg egymásnak feszülő érdekeit egyaránt megjelenítette. Kiemelt hely jutott a közigazgatás és a hadszervezet alapegységét adó faluközösség, illetve a kivételes esetekben abból kinövő mezőváros hagyományokat éltető, egyben változást hordozó szervezetének, életének. Hitelesebbé, életközelivé tenné a bemutatást egy falutörvényből vett idézet, amely egyben az egykor beszélt nyelv ízeiben való fürdőzés élményével gazdagítaná az olvasót. Imreh István egyedülálló életműve a rendtartó és a törvényhozó székely falu hagyatékából való válogatás ezernyi lehetőségét kínálja.

A közösség bensejében fellépő változások úgylehet a székely múlt legnagyobb érdeklődésre számot tartó szeletét képezik, természetes hát, hogy korszakokon átívelő nyomon követésüknek kiemelt terjedelem jutott. A bevezető lecke utal arra, hogy a letelepedés után kimutatható nemzetségi szervezet (nemek, ágak) eredete tág teret nyújt az elméletek gyártásának, hiszen vérségi gyökerei feltételezhetőek ugyan, ám a kebelében kialakult rétegződés (lófő, közrendű) alapját a birtok, a vagyon képezte. A további tagozódás nyomán a 14–15. századra a székelység már három rendre szakadt (főemberek, lófők, közrendűek), de a

vagyoni különbségek ellenére egészében jogilag egységes maradt. A szerzők (Mihály János, Hermann G. M.) kiemelik, hogy katonai értéke miatt a Hunyadiak korában a központi hatalom ismételten fellépett a hagyományos közjogi keretek védelmében. Ám a következő fél évszázadban a válság elmélyült, a székely kiváltságok hagyományos rendszerén egyre több rés támadt. Némelyikük az előkelőket is hátrányosan érintette, a nagy vesztes azonban a közrend maradt. A jogsosztások miatt kitört 1562-es felkelést a tankönyv „korszakokat elválasztó időhatárnak” tekinti. A segesvári országgyűlés a székely önkormányzatot megnyírta, a köznépet pedig a jobbágyságával azonos jogállásba süllyesztette. A következő évtizedek háborúiban, hatalmi harcaiban a közös szabadsága visszaszerzéséért fegyvert fogó székelység fájdalmas veresésséget szenvedő főszereplővé vált. A felgyorsuló társadalmi változásoknak, eseményeknek a több évszázadot átfogó összmagyar történelemben ágyazott tárgyalása a kapcsolódó leckéket a tankönyv legtanulságosabb részeivé avatja.

A 19. századra az önkormányzat romokban hevert, a közösség élete vajmi kevésben különbözött a testvér magyar népétől. Im már a magyar nemzet részévé vált, és az 1848-as ébredést annak sejtjeként élte meg, szabadságharca egyben a maga önvédelmi harca volt. Az események – az uzoni katonai lázadás, az agyagfalvi nemzetgyűlés, a háromszéki önvédelmi harc – leírása rendjén a szöveg következetesen figyelmeztet az összefonódásra. Az események forgatagában kiemelkedő személyiségek tetteinek felvázolásával a könyv a magyar történelmi arcképcsarnokot – az immár legendává magasztosult Gábor Áron vagy Bem apó alakja mellett – a köztudatból kiszorult életpályákkal gazdagítja (Gál Dániel és mások). A szerzői garda, az európai és a magyar történelem általánosan használatos korszakbeosztásán túl, az 1848–1849-es magyar forradalmat és szabadságharcot a székely múlt – 1562 mellett – másik elhatározó mérföldköveként értékeli: „A székely rendi nemzet (‘náción’) megszűnt, de megszületett a modern magyar nemzet szerves részét képező székely közösség” (Kádár Gyula).

A székely és a magyar sors egygyé forrását igazolja a Világos utáni megtorlás, a székely határőrezredek feloszlata, a Makk-Gál-összeesküvés kíméletlen felszámolása (szerzők Forró Albert, Novák Károly-István). A kérdéses lecke felsorakoztatja az Erdély és Magyarország kiegyezés kori unióját követő

legfontosabb lépéseket, amelyek a leszakadt országrész gazdasági-társadalmi-kulturális felzárkóztatását célozták. Szemléletes térképen követhető a székely vasúthálózat kiépítése, korabeli képeslapok igazolják a székelyföldi városok mai arculatának dualizmus kori eredetét, de a további teendők megvitatását célzó tusnádi Székely Kongresszus (1902) munkálatairól is tudomást szerzünk. Az előző korokban oly sűrűn visszatérő katonai-politikai hullámverések elmaradását üdítő csemegeként ható esettanulmányok (a székely ember köztudatban élő képe, az 1877-es „székely puccs”), remekbe faragott portrék beiktatása pótolja.

A háborúkkal, impériumváltásokkal, diktatúrákkal terhes 20. század a közös magyar sors megannyi csapásával sújtotta a székelységet. Elfogultan szelektív román tankönyvekből tanuló gyermekeink közel száz éve csakis az 1916-ban győzelmesen bevonuló román hadsereg lelkes fogadtatásáról értesültek. Jelen könyvből végre az Erdélybe törő seregek visszaéléseiről, erőszakos tetteiről, a menekülők csatározásairól, az áldozatokról is tudomást szereznek. A Paál Árpád-féle Székely Köztársaság kísérletének, a sóvidéki lázadásnak a beiktatása önismeretünk újabb hézagait tölti be, jelenlegi autonómiaküzdelmekhez szolgált erkölcsi hajtóerőt (szerző Forró Albert).

Telitalálát volt (szerző Forró A.) a Nagy-Románia határai közé került székelymagyarország első két évtizedének a *Kiáltó Szó*val való indítása, hiszen az azóta eltelt évszázadnyi idő igazolta, hogy – az önpusztító „áttelepüléssel”, politikai csatározásokkal, határtologatásokkal, háborúkkal szemben – fennmaradásunk egyetlen biztos záloga az építés, a munka: „Dolgoznunk kell, ha élni akarunk, és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk.” Pozitív kicsengése az erdélyi magyarság egészének hiteles krédójává, szózatává avatja. A 22 év változásait ismertető lecke sorra veszi az elnemetlenítő kormányzati politika durva intézkedéseit (az etnikai tömböt felaprózó új közigazgatási rendszer, a városok lakosságának, arculatának erőltetett megváltoztatása, a Csíki Magánjavak kisajátítása), szembeállítva vele a közösségi önvédelem kiemelkedő mozgalmait (Ezer Székely Leány Napja), példamutató személyiségeit (Pál Gábor, Domokos Pál Péter).

Az 1940 és 1944 közötti „kicsi magyar világnak” a ma élő nemzedékek tudatába sulykolt képe hihetőleg alaposan különbözik a jelen tankönyvben kapott áttekintéstől.

Térkép, statisztikai táblázat, kortársak vallomásai bábáskodnak a második bécsi döntés minél hitelesebb képének – az ideiglenesség megannyi jellemzője és az ettől lényegesen különböző lelkes fogadtatás – megrajzolásában. A szerzők (Ferencz S. Alpár, Orbán Zsolt) sorra veszik a gazdasági hátrányok mielőbbi felszámolására hozott intézkedéseket (az Erdélyi Gazdasági Tanács, székelyföldi alosztállyal, a Szeretfalva–Déda vasútvonal), a várható román–magyar katonai szembenállás elhárítása érdekében tett lépéseket (a Székely Határvédelmi Erők felállítása, az Árpád-vonal kiépítése). Dicséretes a múlt bűneivel való bátor szembenézés vállalása, a székelyföldi zsidóság – soraiban a bőzödőújfalusi szombatosok – végzetes sorának az őszinte együttérzés hangján való ismertetése, Márton Áron püspöki tekintélyével nyomatékosított, a „végső megoldásra” szántak megmentése érdekében tett emberi kiállásának a megidézése.

Az utolsó hetven év krónikájának nagy érdeme (szerző Novák Csaba Zoltán), hogy elkerüli az egysíkú tárgyalás vonzó csapdáját: a fény- és árnyoldalak kettős tükrében követi az események folyamát. A rövid átmeneti időszakban (1944–1947), a vesztes háború, az impériumváltást kísérő atrocitások (a Maniu-gárdák garázdálkodása) fojtó légkörében cselekvő egyetüli magyar politikai szerveződés, a Magyar Népi Szövetség demokratikus alapállása zászutának bizonyult: az engedmények javát utóbb visszavonták, hiszékenységüknek pedig maguk a vezetők (Kurkó Gyárfás, Balogh Edgár) fizették meg az árát. Megfelelő teret kapnak a kommunista diktatúra első évtizedeinek a hagyományos rendet felforgató erőszakos intézkedései (államosítás, kollektivizálás, a rettegett Securitate működése), az 1956-hoz kapcsolódó szervezkedések, illetve kíméletlen eltiprásuk (a Szoboszlai-összesküvés és -per). A Magyar Autonóm Tartomány jellemzésére idézi az egykorú szólást („magyar az autó, de román a sofőr”), ám működése mérlegeként leszögezi: „nagyon fontos szerepet játszott a székelyföldi magyarság kulturális életében, nyelvi identitásának megőrzésében.” A mai iskolás nemzedék számára már-már megfejthetetlen feladványként hat a Ceaușescu-féle nemzeti kommunista rendszer visszasságainak a megértése. A Székelyföldre is kiterjedő kezdeti kirakatintézkedések számbavétele talán segíteni fogja a felfoghatatlan felfogását. A demokrácia mázát levető diktatúra, az elembertelenítő, homogenizáló gépezet tör-

vényszerű bukásának megértése a felsorolt székelyföldi példák nyomán immár nem igényel különösebb fejtornát. Annál nehezebb néhány, kalapács és illő közé szorult magyar politikus (Fazekas János, Király Károly) pályájának empatikus megközelítése. Ezen a ponton a tankönyv jórészt a tanári hozzáállásra hagyatkozik. A megállapítás az utóbbi negyedszázad történéseire, közszereplőire (Domokos Géza) is érvényes.

Színvonalas illusztrációs anyaga a kötetet forgalomban lévő történelemtankönyveink legkiválóbbjává avatja. A képek javát többszínű illusztrációk alkotják: archív rajzok, festmények, fényképfelvételek nyomán készült portrék, fantáziarajzok. Fokozottan hasznosak a többnyire romos, csonkán meg-

őrződött műemléképületek egykori állapotát felidéző vagy építéstörténetüket felvázoló rekonstrukciós rajzok. Igényes alkotójuk Gyöngyössi János, aki a könnyedén áttekinthető térképeket készítő közösség (Gyöngyössi Katalin, Péter Izabella, Szász Etelka-Zita) munkájából is kivette részét.

Jelen recenzió a történelemtankönyvet bevezető, a mesébe illő és mégis valóságos szülőföld természeti értékeit felvillantó földrajzlecke élére illesztett Kányádi-vallomással indult. Zárja hát a lecke szerzőjének (Sepsiszéki Nagy Balázs) hitvallásos üzenete: „Székelyföld a szülőföldünk, a mi otthonunk. Itt élni érdemes, megmaradni kötelesség.”

Vincze Zoltán

EGY KELET-EURÓPAI NYUGATON

Szilágyi Aladár: *A belgaság dicsérete*

■ Számomra mindig érdekes élményt jelent olyan könyvet olvasni, amelynek a szerzőjét esetleg más műfaj művelőjeként ismertem meg. Ha – teszem azt – a televíziós vagy rádiós műsorvezető riportkönyv írására adja a fejét, az teljesen új megvilágításba tud helyezni dolgokat, és hihetetlenül izgalmas megfigyelni, mennyire tud vagy nem tud elszakadni az illető a képből láttatás módszertől vagy egyéb, főként az ő szakmájára jellemző technikáktól.

Ha a napilapos újságíró kezd ilyen jelleget vállalkozásba, az sem kevésbé izgalmas. Bár nem próbáltam soha, de elég jól el tudom képzelni, mekkora többletet jelenthet ez neki: kilépni a gyakran nagyon is szűkre szabott napisajtós keretektől, a flekkek vagy jelek közé szorított terjedelemből, a sok esetben csak egy-egy lényegesebbnek tűnő momentumra fókuszálni kénytelen látásmódból. Ilyenkor észre lehet venni a máskor jelentéktelennek tűnő apróságokat, embereket, hangulatokat, ízeket: ez utóbbiból sincs hiány Szilágyi Aladár nagyváradi újságíró napvilágot látott, útirajzokat, esszéket tartalmazó kötetéből.

A könyvben sehol sem találtam utalást arra, hogy vajon a benne foglalt írások megjelentek-e már valahol, példának okáért a *Bihari Napló* hasábjain, épp ezért abból az elő-

feltételezésből indulok ki, hogy nem: ezek az írások kimondottan azért születtek, hogy kötetbe rendezzék őket, gyűjteményként kerüljenek fel könyvespolcokra, hogy tudjuk, mihez nyúljunk, ha utazni készülünk, és nem feltétlenül az útikönyvek száraz adathalmazából szeretnénk kiindulni.

El tudom képzelni azt is: jó lehet Szilágyi Aladárral utazni. És nemcsak azért, mert tapasztalt ciceronaként számtalan helyet ismer már, hanem azért is, mert mindenre kiterjedő figyelemmel, kíváncsisággal és alapvető jóindulattal közelít meg bármely helyet, akár első, akár többedik alkalommal jár ott. Írásai, élménybeszámoló útleírásai ettől kapnak valamilyen sajátos lírai mellékszöveget, meg attól is, hogy sosem habozik kilépni az épp aktuális szerepéből, ha alkalom kínálkozik. Alkalom pedig bőven kínálkozik egy utazás során. Bárhová, bármilyen céllal indul is el éppen, biztos, hogy egy idő után felhagy a passzív szemlélő státusával, ledobja magáról az esetleg már nyűggé váló „meghívott kisebbségi újságró-riporter” címkét, és szó szerint is megszökik picit a rutinfeladatok elől, hogy valami mást is, igazibbat, életszerűt tapasztalhasson meg és mutathasson be olvasóinak. Legalábbis ezt érhetjük tetten például az Európai Parlamentben tett látogatásainak krónikáiban vagy az Európai

Protestáns Magyar Szabadegyetem egyhetes svájci rendezvényének tálalásában is, amikor sokkal több szó esik a környezetről, mint magáról a konferenciáról vagy a parlament munkálatairól. És ezzel nincs is semmi baj. Mert az EP döntéseiről, az épp aktuális felszólalásokról, napirendeokről bőven értesülhet, aki akar, egyéb fórumok segítségével, az viszont már Isten ellen való véteknek számítana, ha egy Szilágyi habitusú újság-író ember nem számolna be anatómiai részletességgel az épület formájáról és egyéb jellegzetességeiről. Persze ne gondoljuk, hogy nem fogjuk megtudni, miről is szólt aznap az ülés, vagy nem kapunk részletes tájékoztatást arról, miért is lenne hasznos a jövőben a kolosterek kialakítása: ezek a nagyon is konkrét és precíz információk azonban új színt kapnak a körük kerített epizódoktól, megfigyelésektől. A semmi sem az, aminek látszik elve alapján például kiderül, hogy a titkárnőnek látszó hölgy valaminek az elnökszövege, a diplomata külsejű úr pedig gépkocsivezető – és mindketőnek megvan a maga helye ebben a nagy nemzetközi masszában.

Az sem elhanyagolható vetülete Szilágyi Aladár barangolói attitűdjének, hogy igyekszik mindenhol feltérképezni a környék magyar vonatkozásait, ha éppen vannak. A legtöbb helyen pedig nyilván vannak, így például Svájcban Ady-emlékhelyre bukkan: egy szállodára, ahol költőnk a legenda szerint két boldog hetet töltött Lédával. Ehhez képest Ticinóban már az alapítók között is erdélyieket tisztelnek: a Szeben környékéről elszármazott Hofmann-nővéreket és a brassói Graser-fivéreket, Luganóban pedig Szolnay Sándor festő leszármazottaival sem lehetetlen találkozni. Azt is megtudhatjuk, hogy kerül Genfbe, a Reformáció Nemzetközi Emlékművére Bocskai István erdélyi fejedelem alakja: a szerző teljes fejezetet szentel a jelenség bemutatására, hiszen a képzőművészet nem csak Bocskai okán ér meg egy misét, kalandos története önmagában is kitűnő táptalaja egy jó kis lírai riport-esszének. Ugyanilyen izgalmas epizódja a kötetnek a Habsburg-család ősi fészkeének számító, Svájc északnyugati részén található aprócska település és a fölötte magasodó vár meglátogatása, hiszen tulajdonképpen innen indult hódító útjára a későbbi uralkodódinasztia. De említhetjük akár a szaxofon ósattyja szülőházát vagy a szintén teljes fejezetet érdemlő, tízévente ismétlődő fesztivált, a belga kisváros, Dendermonde

nagy napjának számító Ros Beiardom-megang ünnepet, amelynek a szerző épp tanúja lehetett, és ha már ott van, persze fel is göngyölíti olvasói számára a hős ló legendáját (amelyről kifejező fotókat is találunk a könyvben).

A könyv legmeggrázóbb fejezete a *Kísértetfalvak Flandriában*, amelyben nyilván számos áthallást fedezhetünk fel: ez nemcsak az otthonukhoz mindvégig hűséggel ragaszkodó falusiak, hanem a világ minden tájáról ideseregülő és valóban az örökkévalóság számára alkotó művészek balladája is, érzékeltes színekkel és eszközökkel megjelenítve, ahogy az már a témához eleve illik. Szilágyinak amúgy is szokása a nyelvet némiképp kifacsarni, szóhasználatát inkább régiesre igazítani, és bár egyik-másik régiesített újítása olykor erőltetettnek hat, eredetisége nem vitatható.

S ha már elég szó esett a világban otthonosan barangoló, csavargó, nézelődő riporterről, akkor ne hallgassunk (hiszen ő maga sem tette) szerzőnk egy másik arcáról sem: nevezetesen ínycsok és új ízekkel mindig ismerkedni kész mivoltáról. Azon se csodálkozhatnánk, ha legközelebb gasztroturisztikai kötettel rukkolna elő, hiszen ehhez a területhez is meglehetősen ért. Érezhető élvezettel (és a szakácsok iránt táplált hódolattal) számol be az evés-iváshoz kötődő kalandjairól, a kisebb-nagyobb kocsmákról, éttermekről, sörözőkről, ahol éhét-szomját ínycsiklandó helyi specialitásokkal csillapíthatta.

A csavargói magatartás megkíván egyfajta előzetes jóindulatot, és Szilágyi Aladár eleget is tesz ennek az elvárásnak. Akárhol jár, mindig a jóhiszemű kíváncsiság, a minél mélyebb megismerés (esetleg felismerés) vágya vezérli. Az elébe kerülő vagy körülötte megjelenő emberek – legyen szó parlamenti képviselőről, külföldre szakadt magyar lelkészről, fiatal eurokrata, otthonához ragaszkodó háziasszonyról – mind-mind hozzájárulnak ahhoz, hogy történetükön keresztül az érdeklődő olvasó minél teljesebb, minél árnyaltabb képet kaphasson egy ország, egy város vagy egy városrész minden napjairól. Ehhez persze egyéb adalékok is szükségeltetnek: sok-sok történelem, építészet, egy kis dendrokronológia és mindezek fölött az élet szerete és tisztelete – mindezek nem csak olvashatóvá, szerethetővé is teszik a könyvet. Utazás előtt (után vagy helyett) kötelező olvasmány!

Sándor Boglárka Ágnes

SVÁBTÖRTÉNET

Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918–1940)*

■ Ha egy új téma felfedezésére frissen megjelent kötetet veszek kézhez, többnyire kerülöm a szakirodalommal való kezdést – mint amilyenek doktori értekezések szoktak lenni. Baumgartner Bernadette-nek azonban könnyed, mégis szakszerű nyelvezetet alkalmazva, kellemes meglepetést okozva sikerült bebizonyítania, hogy igenis lehet közérthetően bemutatni egy kevésbé ismert és talán mostanáig peremre szorult témát. Pedig a szerző alább ismertető munkája valóban doktori disszertáció, amelyet – bár a Kriterion-kötetben nem esik róla említés – a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának doktori iskolájában védett meg 2010-ben. A szerzőről sem tudunk meg többet – egy fényképen kívül, pedig korántsem volna elhallgató, hogy Baumgartner Bernadette az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Intertjűk Tárának munkatársa.¹ E külső, a lényegét tekintve nem meghatározó hiányságotól eltekintve jól dokumentált, külsőleg is vonzó kötetet tarthatunk kezünkben (a tetszetős borító Matei László munkáját dicséri).

A cím jól érzékelteti azt a paradoxont – a kétszeres kisebbségi helyzetet –, amelyet a szerző bemutatni kíván. Valóban egy olyan szórványos, szervezetlen és az asszimiláció határára sodródott német ajkú kisebbségről van szó, amelyet újból és újból elhanyagolt a korabeli államhatalom, de a politikailag szervezettebb tömbnémetiség is. Az előszóban a szerző jogosan teszi fel a kérdést, van-e valójában történeti jelentősége egy ilyen kis területen, a nagyobb német közösségektől elszigetelten élő, csekély számú, nagyrészt asszimilálódott etnikai közösség vizsgálatának. A választ a kötet a maga egészében rajzolja ki, ugyanis mindaddig valójában nem készült érdemleges, monografikus feldolgozás a szatmári svábok két világháború közötti történetéről.

A források ismertetésének rendjén a szerző kiemeli, hogy komoly nehézségeket jelentett ezek felkutatása, ugyanis a dokumentáció elég hiányos. Ennek ellenére három nemzeti/országos levéltár (magyar, román, német) és több egyházi (katolikus) levéltár, valamint számos sajtóanyag és korabeli, magyar és német nyelvű szöveg feldolgozásának eredménye a jelen kötet. A szerző igyekezett a rendelkezésére álló legfrissebb szakirodalmat is feldolgozni doktori munkája elkészítéséhez.

Szerkezetét tekintve a kötet három nagy fejezetből áll. Ezeket két részre osztva mutatnám be, ugyanis az első, igencsak rövid rész a szatmári svábok Trianon előtti történetét vázolja, míg a második nagy fejezet megfelelő történeti keretbe helyezi a Nagy-Romániához csatolt német kisebbségek politikai-jogi helyzetét és lehetőségeit. Ez a felvezető rész alapvetően tisztázza a fogalmi kereteket, és bemutatja azokat a német származású vezetőket, amelyekkel/akikkel a „tulajdonképpen” elemzésben találkozni fogunk a szatmári svábok kapcsán.

Az Erdélyben (és persze Romániában) élő német ajkú közösségek közül számbeli leg a legnagyobb és legszervezettebb természetesen a szász volt, amely számára adott volt az erőteljesebb és szervezettebb politikai képviselő (az 1919. január 8-i megyesi nagygyűlés, majd a Német Párt megalakulása). A harmincas évek közepétől megjelenik a szélsőjobboldal felé való eltolódás, amely németországi irányítás alatt ment végbe, elsősorban Fritz Fabritius vezetésével.² Ugyanakkor feltétlen kiemelésre érdemes a konzervatív s a szélsőségekhez képest mérsékelt nézeteket valló Hans Otto Roth tevékenysége is. A romániai németek egy másik nagyobb közössége a bánági sváboké volt, amely szintén viszonylag szervezettebb, a bánági románokkal és szerbekkel közösen élve tudta megszervezni a maga életét.

A svábok esetében is jellemző volt a harmincas évek közepétől a Fabritius által vezetett nemzetiszocialista vonal erősödése. Ilyen szempontból a szerző fontosnak tartotta bemutatni a romániai–erdélyi események mellett a németországi változásokat is, minthogy ezek nagy részben meghatározták a romániai német közösségek életét (természetesen a szatmári svábokét is). A szatmári svábok, akik a nagy távolságok és a fejletlen kommunikációs infrastruktúra miatt gyakorlatilag elszigetelődtek az említett, nagyobb számú és szervezettebb német közösségektől, az asszimiláció veszélyének is ki voltak téve. A könnyebb értelmezés és közérthetőség céljából a szerző térképekkel és táblázatokkal is ábrázolja a bemutatottakat.

A könyv további érdekessége, hogy a szerző a német politikai érdekek ütközését ismerteti az erdélyi magyarok érdekeivel, amely számos valóságos konfliktushoz vezetett a két tábor között. Példaként Rudolf Brandsch tevékenységét emelném ki, aki kisebbségi államtitkárként amúgy is szálka volt az Országos Magyar Párt szemében, a nyílt tiltakozást azonban parlamenti tevékenysége váltotta ki. Egy 1929-es felszólalásában amellet foglalt állást, hogy egy majdani kisebbségi törvénynek differenciáltan kellene kezelnie Románia kisebbségeit, utalva ezzel a „lojális” németiség és az „irredenta” céloktól vezérelt magyarság közötti különbségekre. A szatmári svábok kérdésében az OMP részéről Jakabffy Elemér parlamenti képviselő, lapszerkesztő volt vitaképes, aki több alkalommal is bírálta az iskolakérdés tekintetében a németek akcióit.

A kötet tulajdonképpeni témája a könyv utolsó részével, a harmadik fejezettel kezdődik a 83. oldaltól, ahol a szerző rátér a szatmári svábok nemzeti identitásproblémáinak részletesebb ismertetésére. A szerző az előző részekhez hasonlóan ismételtelen kiemeli e kis létszámú romániai népcsoport sajátos, különleges mivoltát. A trianoni döntés értelmében a Romániához csatolt Nagykároly és Szatmárnémeti térségében 24, egészében vagy részben németek által lakott település került át, míg 3 megmaradt Magyarországon területén. A települések német lakosságának kimerítő demográfiai bemutatásához a szerző statisztikai és grafikus ábrázolásokat használ, amelyek segítségével különböző jelenségekre mutat rá. Ilyen például az, hogy az 1920-as népösszeírás adatai feltűnő módon különböznek a tíz évvel korábbi népszámlálás adataitól a szatmári svábok vonatkozásában, ugyanis – természetesen –

nem történhetett akkora lélekszám-növekedés. Csupán arról van szó, hogy a román állam a magyar „revizionista” törekvéseket azzal próbálta csökkenteni, hogy statisztikailag a faji származást vette figyelembe. E helyen feltétlenül kiemelendő erénye a szerzőnek, hogy óvatosan, körültekintően kezelte a statisztikai adatokat – a komplex számítások és ábrázolások ellenére.

Kormányzati részről kevés figyelmet fordítottak a szatmári svábok helyzetére az Osztrák–Magyar Monarchia idején, ez csak az impériumváltást követően változott meg, amikor a Szatmár vidéki kis német közösség egyszerre a román állam figyelmének homlokterébe került, de a német állam szemében is felértékelődött. Persze ugyanígy a bánági sváboknak és az erdélyi szászoknak is az addigiaknál nagyobb figyelmet szenteltek. Elsőként Hans Otto Roth, az akkori Szatmár megye román nemzeti párti, de szász származású prefektusa hívta fel a figyelmet az ott élő német közösségre.

Érdekes jelenségként értékelhető – ahogy a szerző is bemutatja –, hogy az 1918 és 1926 közötti időszak a szatmári német mozgalom életében nem a belső szervezkedés kora (ahogyan az erdélyi magyarságé vagy a szászoké), hanem a megmutatkozás időszaka: az erdélyi szászok, a bánági svábok, valamint a birodalmi németek tudniillik ezekben az években fordultak a Szatmárvidéki svábság felé, felmérni kívánván helyzetüket a politikai-társadalmi palettán. Ebben a folyamatban elsősorban Fritz Winterhofennek volt kiemelendő szerepe, aki nem csupán felméréseket végzett, de a német külügyminisztériummal kapcsolatban állva tanácsokat és javaslatokat is adott a szatmári német lakosság támogatásáról, valamint egy lehetséges német mozgalom kiépítéséről. Végeredményben 1926-ban állt össze a szervezet vezető testülete, a Gaurat (Körzeti Tanács), amelynek elnöke Winterhofen lett. Munkájához azonban túl sok pénzt kért a német külügyminisztériumtól, amelynek megítélését a temesvári német konzul nem hagyta jóvá.

A mozgalom lassú terjedésére természetesen az erdélyi magyar politikai vezetők is felfigyeltek és reagáltak, köztük a már említett Jakabffy Elemér, aki határozottan ellenozte a visszanémetesítési folyamatot (a dél-tiroli németek Mussolini által szorgalmazott visszaolaszosításához hasonlította, 115.). A vita többszörös sajtópolémiát eredményezett, amelynek kapcsán a vádak a német vezetők rendszeresen visszautasítottak

ták. Lélegzetvételnyi fegyverszünethez talán csak a szatmári svábok első lapja juttatta a vitázó feleket, amely két nyelven, magyarul és németül jelent meg, bizonyára azért, mert az irodalmi németet még a sváb lakosság sem értette teljesen. A szatmári Német-Sváb Népközösség a bánásági svábok és az erdélyi szászkok aktív jelenlétével alakulhatott meg, de mivel támogatásuk nem bizonyult folyamatosnak, Winterhofen valójában a román kormány támogatásával és a Németországból érkező pénzekre építve működött a mozgalmat. Közük s a romániai Országos Magyar Párt között továbbra is nézetkülönbségek voltak, annak ellenére, hogy az 1927-es parlamenti választásokon szövetségben indult a német és magyar párt. A harmincas évek közepéig a Német-Sváb Népközösség újra stagnáló időszakát élte, ennek ellenére Winterhofen elérte, hogy számos településen be tudták vezetni a német nyelvet az egyház és az oktatás területére.

A harmincas évek közepére a mozgalmat egy új generáció megjelenése lendítette fel. A generációváltás a szervezet élén is megmutatkozott, a Gaurat irányító pozíciójában Winterhofent Stefan Wieser váltotta fel. Egyéb szervezetekkel is bővült az addigi struktúra, mint például a Kulturvereinnal, amelynek segítségével a német nyelvű oktatást tették lehetővé azokon a településeken, ahol erre hiányzott a gazdasági keret vagy más körülmények. Ugyanígy a Szomszedság szervezete is megjelent a szatmári sváboknál, amely főleg karitatív szolgáltatásokkal látta el a rászorulókat (haláleset, szülés, betegség vagy más problémák esetén). Nagykarolyban – hasonlóképpen – Saubia néven hitelszervezet is alakult, amelynek feladata a sváb parasztok mezőgazdasági oktatása volt. A szervezkedés kulturális jellegében is fejlődött, ám a fokozatos fejlődés konstatálása mellett elmondható, hogy mindez a németországi nemzetiszocialista befolyás alatt történt, amely egyre nagyobb teret szerzett a romániai németek körében.

A szerző a kötet tanulmány- és elemző részét az iskolaügyekkel folytatja, amely a források maximális feltárása révén részlete-

sen mutatja be – szinte településekre lebontva – az akkori aktuális helyzetet, lehetőségeket. Ezt egy társadalomtörténeti elemzés követi, amely a szatmári svábok népszokásairól és néphagyományairól számol be, kiemelve a fontos ünnepek szertartásait születéstől a temetésig. A kötet végén található kitekintő és összegző rész viszonylag röviden, de lényegre törően fogalmazza meg a kutatás eredményeinek summáját. A munka mellékletekkel zárul, amelyekben forrásközleteket találunk: olyan magyar és német nyelvű korabeli szövegeket, amelyek a szatmári svábok két világháború közötti helyzetének érzékeltetésére leginkább alkalmasak. Sajnos – ezt ugyancsak kisebb hiányosságként kell megjegyezni – a kötetnek nincs tárgy- és névmutatója, ami jelentősen megnehezíti elsősorban kutatók, történészek számára – de az érdeklődő célközönségnek is – a célzott keresést. Bár a kötet elemzői része megáll az 1940-es esztendőnél, a szerző megemlíti a második világháború okozta eseményeket, amelyek befolyással voltak a szatmári svábokra (SS-sorozások, szovjet deportálások), végső soron nyitva hagyva a gondolatmenetet a folytatáshoz, kiemeli, hogy az 1945 utáni időszakkal egy „új időszámítás” kezdődött, már harmadszor, a szatmári svábok történetében, ezzel is jelezve, hol lehetne folytatni a további kutatásokat, amelyek remélhetőleg ismételten egy új fejezetet nyitnának a romániai németek történetének megismerésében.

Feltehető a kérdés: vajon sikeresnek tekinthető-e a szerző által bemutatott német mozgalom? A német iskolák, az egyházi szolgálat, a megélnékülő kulturális élet komoly eredménynek tekinthető, ugyanakkor a két világháború közötti német nemzeti ébredés, ha nem állította is meg, de kétségkívül lefékezte a közösségek teljes asszimilálódását (elmagyarosodását), aminek lappangó, de vitán felüli jele, hogy az 1989-es decemberi romániai fordulat után megalakult Német Demokrata Fórumhoz számosan csatlakoztak Szatmár-vidék lakosai közül is.

Fodor János

■ JEGYZETEK

1. A kötetet Budapesten, az OSZK-ban 2013. február 19-én mutatták be. A dolgozat egy kisebb fejezetét korábban közölte a Magyar Kisebbség is: *A katolikus egyház és a szatmári német mozgalom a két világháború között.* (2011. 3–4. sz. 139–159.)
2. Fabritius 1922-es németországi látogatásakor találkozott Hitlerrel és a nemzetiszocialista nézetekkel.

